

АПСТРАКТ

У раду се указује на значај синергије и повезивања природног и културног наслеђа са доминантном духовном компонентом подручја, што је препознато у више међународних докумената на које се у раду и позива. Кроз анализу примера добре праксе земаља у окружењу (Бугарске, Грчке и Италије), као и примера сличних карактеристика у Србији (Резервата биосфере Голија-Студеница), указује се на могућности за унапређење ове области.

Кључне речи: синергија, природно, културно и духовно наслеђе

ABSTRACT

The paper points to the significance of synergy and linking of natural and cultural heritage with the dominant spiritual component of the area, which is recognized in several international documents it is working on. Through the analysis of good practice from neighboring countries (Bulgaria, Greece and Italy), as well as examples of similar characteristics in Serbia (Biosphere Reserve Golija-Studenica), and it points to the opportunities for improvement in this area.

Key words: synergy, natural, cultural and spiritual heritage

УВОД

У Европској унији (ЕУ) све већа пажња се посвећује синергији и међусобном повезивању природног и културног наслеђа, као и потреби за већом сарадњом и разменом информација између њих (ЕС, 2017; Larsen and Wijesuriya, 2017), кроз интегралну туристичку понуду и презентацију, као и уређење и заштиту предела. Постојање јаким веза између природног и културног наслеђа и потреба за њиховим повезивањем препознати су и на међународном нивоу, кроз иницијативе и програме Савета Европе, који

истиче значај еколошке мреже НАТУРА 2000 за очување и интегрално управљање наслеђем (ЕС, 2009; ЕЕС, 1992), Конвенцију о биолошкој разноврсности (CBD, 1992), која наглашава заштиту наслеђа у складу са традиционалном културном праксом и одрживим коришћењем; УНЕСКО - МаБ, проглашењем подручја мешовитог културног и природног наслеђа (UNESCO WHC, 2015); глобалне циљеве одрживог развоја Уједињених нација до 2030. год. (UN, 2015), који, поред осталог, истичу и важност јачања управљачких институција (IPU and UNDP, 2016) и др.

За синергију природног и културног наслеђа, у смислу њиховог заједничког деловања са циљем одрживог развоја подручја, битни су, осим адекватне заштите, и интердисциплинарни приступ и интегрално планирање (ЕС, 2017; IC, 2014). Јачање повезаности између различитих нивоа управљања, уважавање начела супсидијарности, уз истовремено очување културних и природних вредности, интегритета и равнотеже између економског развоја и добробити грађана, само су неки од циљева који се пред доносиоце одлука постављају (COE, 2014; IC, 2014; Borrini-Feyerabend and Hill, 2015). Све више се траже нови модели управљања наслеђем, који би испунили наведене циљеве, при чему се посебан акценат ставља на притиске који се јављају у овим подручјима и развијање одговарајућих мера очувања (EP, 2015). У духу одрживог развоја, даје се нарочита подршка развоју еколошких видова туризма, тзв. *меким утицајима на природу* (пешачење, јахање, бициклическе туре, и сл.) као и културном туризму, верском туризму и сл. (EP, 2015; ЕС, 2014а). Поред наведеног, потребно је да истраживање могућности смањења утицаја на животну средину буде глобални циљ који доприноси бољем живљењу становништва и квалитету станишта (ЕС, 2014б). Интегрално планирање неодвојиво је од територијалног приступа, који подразумева да се природни и културни капитал интегрише у секторске политике, пре свих у оне које имају територијалне импликације на дато подручје. Ово подразумева активности као што су: планирање и управљање територијалним везама између природних, култивисаних, урбаних и руралних подручја, мапирање, мониторинг итд. (MEU, 2014).

* др Милица Добричић, дипл. простор. план., Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре – Сектор за просторно планирање и урбанизам, milica.dobricic@mgsi.gov.rs

** др Бошко Јосимовић, дипл. простор. план., виши научни сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, bosko@iaus.ac.rs

Промоција синергије, наспрот дихотомији културног и природног наслеђа, већ се одвија на више европских локалитета, без обзира да ли су они урбани, рурални, планински, приобални и да ли у њима доминирају историјске, археолошке или духовне вредности (ЕС, 2017; Larsen and Wijesuriya, 2017). Под духовним вредностима подразумевају се света подручја, места духовне инспирације, културног, верског, естетског, историјског и другог значаја (Bernbaum, 2017; Wild and McLeod, 2008). Упркос њиховом значају, постоји релативно мало смерница за унапређење њихове повезаности.

У овом раду се анализирају примери добре праксе подручја која уживају међународни статус заштите природног или културног наслеђа, а која су својим начином управљања допринела јачању синергије и повезивању културних, природних и духовних вредности: Парк природе Манастир Рила у Бугарској, Света гора у Грчкој и Национални парк Мајела у Италији. Поред наведених примера, предмет истраживања је и изабрано подручје у Србији сличних карактеристика, Резерват биосфере Голија-Студеница. Циљ рада је да се, у складу са обавезама међународних документа и кроз компаративну анализу наведених подручја, дају предлози за унапређење у овој области.

МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДЕ

Предмет истраживања

Предмет истраживања овог рада су подручја културних, природних и духовних вредности – Парк природе Манастир Рила у Бугарској, Света гора у Грчкој, Национални парк Мајела у Италији и Резерват биосфере Голија-Студеница у Србији, за које су урађени менаџмент планови управљања или студије случаја за заштићена подручја.

Парк природе (ПП) Манастир Рила у Бугарској налази се на око 100 km јужно од Софије, у централним и највишим областима планине Рила, површине 25.253,2 ha и са највишим врхом од 2731 m. Подручје ПП је због својих изузетних културних и природних вредности заштићено у оквиру већег подручја Националног парка Рила. Мањи део ПП, површине 3.665 ha, заштићен је и као резерват природе – Риломанастирска гора/Рила манастирска шума и интегрисан у еколошку мрежу НАТУРА 2000 (ЕС, 2017). Ово подручје је, такође, једно од три најважније планинске области у Бугарској и једно од најзначајнијих изворишта вода југозападне Бугарске. Манастир Рила, са непосредним окружењем, налази се на УНЕСКО Листи светске мешовите баштине од 1983. године (<http://whc.unesco.org/>). Према веровању, манастир је основао Свети Јован Рилски у 10. веку, а у време бугарског националног препорода значајно је обновљен и преуређен. У средишту манастира налази се црква посвећена Рођењу пресвете Богородице, која је грађена од 1834. до 1837. год. и у којој се чувају мошти Светог Јована Рилског, осликана фрескама на којима

доминира византијско плава боја. Оно што је посебно занимљиво јесте да је манастир и споља осликан фрескама (ЕС, 2017; <https://www.parkrilski-manastir.eu/>).

Света гора се налази у североисточном делу Грчке и једно је од три полуострва Халкидикија, дужине око 50 и ширине око 10 km и површине од 33.042 ha. Полуострво је добило име по планини Атос, која се уздиже до висине од 2.033 m. Карактеристике га доминација шума и шумских површина, чак 93% укупне површине, а представља и део еколошке мреже НАТУРА 2000. Света гора је позната по вековној културној и духовној традицији, православном хришћанству, величанственим пејзажима и високом биодиверзитету, због чега се налази на УНЕСКО Листи светске мешовите баштине од 1988. године. На њој се налази 20 манастира (17 грчких, 1 руски, 1 српски и 1 бугарски), у средишњем делу полуострва је варошица Кареја, а на западној обали је главна светогорска лука Дафни. Један од 20 манастира је Хиландар, који је као српски манастир основан и обновљен у 12. веку од стране Стефана Немање и Светог Саве. Предео обухвата јединствену архитектуру различитих стилова из различитих епоха и земаља, савршено усклађених једних са другима и интегрисаних у богато природно окружење полуострва (ЕС, 2017; <http://www.hilandar.org/>).

Национални парк (НП) Мајела у Италији (Централни Апенини) обухвата површину од 74.095 ha, а величанствени Мајела масив има највиши врх на 2.800m. Вековно коришћене планине за летњу испашу стоке допринело је биљној разноликости подручја (готово 30% италијанске флоре налази се на овом подручју). С тим у вези, НП је и део еколошке мреже НАТУРА 2000. Културне (духовне) вредности НП обухватају: испоснице и манастирска насеља (Св. Михајла, Св. Ђованија, Св. Тројице, Св. Бартоломеа) и палеолитске и неолитске остатке (посебно људских скелета). Подручје је познато и по Pietru Angelerio (име по рођењу) који је и сам дуго боравио у испосницама ове планине, а који је у 13. веку изабран за папу (световно име: Celestine V) (<http://www.parcmajella.it/en/>). Последњих година чине се напори да се ово подручје упише и на УНЕСКО Листу светске мешовите баштине (ЕС, 2017; <https://csvpa.org/>; Sjölander-Lindqvist and Cinque, 2014).

Резерват биосфере (РБ) Голија-Студеница налази се у југозападном делу Србије и уписан је на УНЕСКО - МаБ листу 2001. год., укупне је површине 53.804 ha. РБ је део већег подручја ПП Голија, чији највиши врх је на 1.833 m. Обухвата мозаик различитих екосистема, као што су шуме и језера, а представља важно међународно подручје за птице (ИВА), биљке (ИРА) и лептире (РВА), потенцијално ЕМЕРАЛД подручје, као и важно извориште водоснабдевања. Локално становништво је вековима крчило делове шума и тиме стварало богате пашњаке и ливаде који су се до данас одржали. Прелазна зона РБ обухвата руралне заједнице, чије су главне економске активности екстензивно сточарство и сакупљање шумских плодова (печурке, лековито биље и сл). Манастир Студеница, са својом заштићеном околином,

налази се на УНЕСКО Листи светске културне баштине од 1986. године. Основан је крајем 12. века од стране Стефана Немање, оснивача средњовековне српске државе. То је највећи и најбогатији српски православни манастир, а његова два главна споменика културе изграђена од белог мермера - црква Богородице (у којој се чувају мошти Стефана Немање) и краљева црква (посвећена светим Јоакиму и Ани), чине непроцењиву збирку византијског сликарства 13. и 14. века. Поред Манастира Студеница, на овом подручју се налазе и друге културно-историјске вредности, као што су: цркве испоснице, куће као значајни примери народног градитељства и др. (Dobričić, 2003; <http://whc.unesco.org/>).

Материјали и методе

Истраживање у овом раду се заснива на компаративној анализи предметних подручја, а нарочито следећих елемената који се односе на успешност синергије и повезивања природног, културног и духовног наслеђа:

- интердисциплинарни приступ (јединствено управљачко тело, менаџмент план или барем интердисциплинарни приступ управљању подручјем);
- релативизација притисака на простор и одрживо коришћење подручја;
- адекватна заштита и зонирање (засновано не само на условима природе и екологије, него и потребама презентације културног наслеђа и развоја верског, културног и образовног туризма).

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Интердисциплинарни приступ

ПП Манастир Рила, управља се на основу више закона (Републике Бугарске) који регулишу верске односе, културно наслеђе, заштићена подручја и шуме. Њиме управља Директорат са седиштем у граду Рила и он је подређен Извршној агенцији за шуме, при министарству надлежном за послове пољопривреде и прехране. Директорат обезбеђује координацију између Бугарске православне цркве, као највећег земљопоседника у ПП, и државних институција, надлежних за очување и управљање природним, културним и историјским вредностима. За ово подручје донет је Менаџмент план (MEW, 2004), и оно подлеже локалном, регионалном и националном нивоу планирања.

Табела 1. Елементи компаративне анализе

Подручје истраживања	Интердисциплинарни приступ	Релативизација притисака и одрживо коришћење	Адекватна заштита и зонирање
ПП Манастир Рила	+	+	+
Света гора	+/-	+	+
НП Мајела	+/-	+/-	+
РБ Голија-Студеница	+/-	+/-	+/-

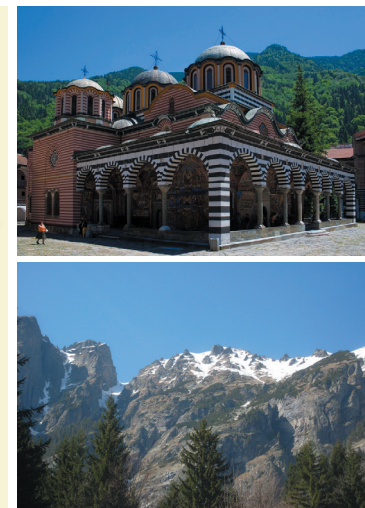
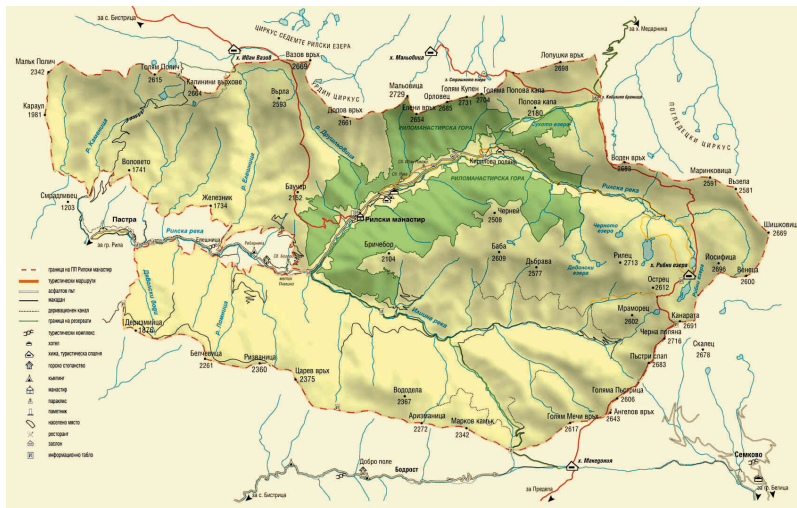
Света гора, према Уставу Грчке (НР, 1975) има посебан аутономни статус и суверенитет. Света заједница и свети манастири управљају полуострвом, промовишући интегрисани приступ културном, духовном и природном наслеђу (<http://whc.unesco.org/en/list/454>). Монаси на Светој гори су неплаћени чувари и заштитници природе и културног блага полуострва. Из сопствених средстава, уз државне, приватне и друге донације, брину се о споменицима и њиховом окружењу, путем услуга које сами организују или поверавају спољним сарадницима и надгледају. Менаџмент план, који припрема Света заједница, бави се питањима управљања шумама у смислу еколошке одрживости, изградњом и одржавањем путева и лука, управљањем отпадом, конзервацијом манастира и др.

НП Мајела управља Управа парка у сарадњи са Шумарском службом, под министарством надлежним за послове заштите животне средине Италије. Циљ Менаџмент плана (PNM, 2016) је да се обезбеди координисано управљање природом, животном средином, историјским, културним, туристичким и антрополошким вредностима. Стратешко планирање је оријентисано на консултације са локалном управом и другим актерима, као што су фамилије, сточари, туристичке организације, бискупије и др. Верски органи нису адекватно укључени у механизам управљања, али се чине напори за уписивање овог подручја на Листу светске баштине, чиме би се отвориле добре могућности за институционални дијалог и око оваквих питања.

РБ Голија-Студеница управља ЈП „Србијашуме“ преко Управе парка, у оквиру већег подручја ПП Голија, у складу са одговарајућим Планом управљања (JPS, 2010). Управљање имовином Манастира Студеница је у надлежности Епархије жичке Српске православне цркве, уз координацију и подршку Владе Републике Србије (РС). Надлежности су подељене између Републичког завода за заштиту споменика културе, Завода за заштиту споменика културе у Краљеву и Народног музеја у Краљеву. Републички завод за заштиту споменика културе је одговоран за израду *Менаџмент плана Манастира Студеница*, која је у току. У циљу координације активности кључних актера одрживог развоја овог подручја, Влада РС је 2002. год. образовала Координациони одбор за заштиту и развој подручја Голије (VRS, 2002a), који су чинили представници кључних министарстава, завода за заштиту природе, културе и развоја, управљача РБ и ПП, јединица локалних самоуправа, невладиних организација, као и Одбора за заштиту животне средине Народне скупштине РС (VRS,

Tab. 1. Elements of comparative analysis

Легенда:
 „+“ у потпуности остварено;
 „+/-“ делимично остварено;
 „-“ недовољно остварено.

Сл. 1. ПП Манастир Рила:
(а) карта подручја ПП;
(б) Манастир Рила;
(в) Планина Рила

Fig. 1. The Rila Monastery NP:
(a) map of the NP;
(b) The Rila Monastery;
(v) The Rila mountain

2002b). Активности овог тела су трајале неколико година (Dobričić, 2012) и у том периоду је припремљен и документ *Агенда 2002* (нацрт).

Релативизација притисака на простор и одрживо коришћење

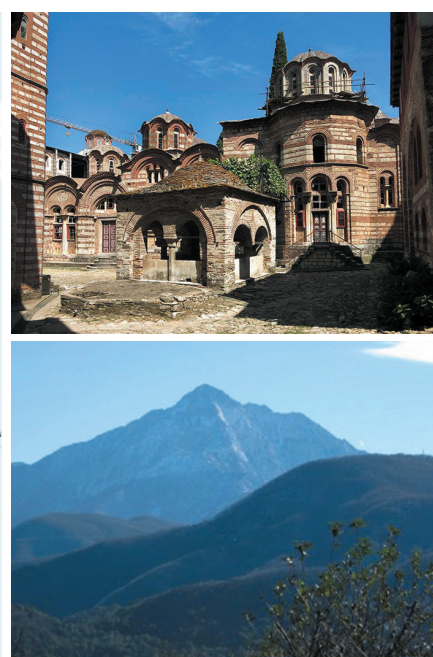
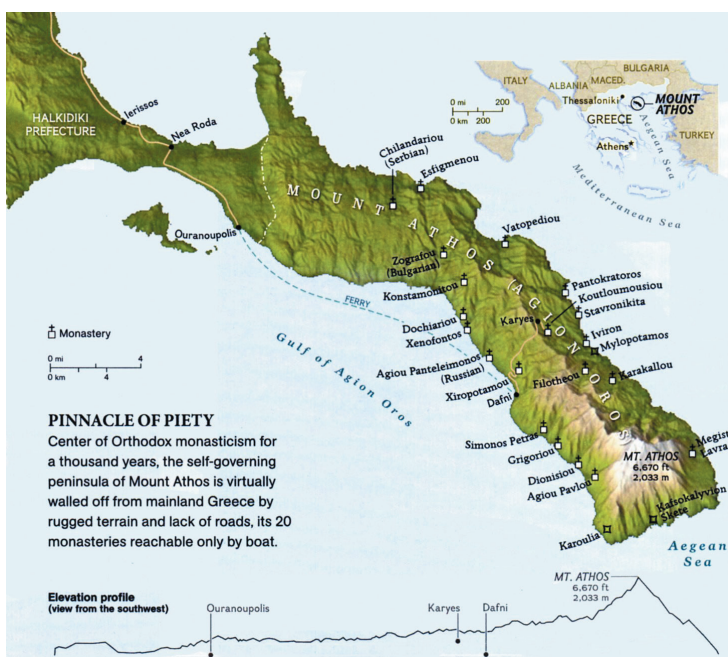
Манастир Рила је веома посећена туристичка дестинација Бугарске, а ПП је друго најчешће посећено заштићено подручје у земљи, које годишње посети око пола милиона туриста, првенствено због културних и верских мотива. Са таквим степеном притисака туриста на простор, управљање је кључно питање у постизању одрживог коришћења подручја. Због тога је главни циљ да се обезбеде хармонија између јавних и приватних интереса и оптимална веза између очувања природних, духовних и културних вредности, коришћења ресурса и способности да се искористе све могућности које ово подручје пружа (Mallarach and Catanioiu, 2009). Захваљујући консензусу између заинтересованих страна, до сада је вођена успешна

имплементација Менаџмент плана (MEW, 2004) и осигурано да ПП остане симбол нераскидиве везе природних и духовних вредности подручја, кроз интегралну туристичку презентацију.

Управљање Светом гором резултат је деликатне равнотеже између потреба монашких заједница и услуга које пружа грчка држава. Света заједница и манастири имају коначну реч у свим активностима управљања и заштите, од туризма до управљања шумама и пољопривреде. Довољно је рећи да се Атосу може прићи само са мора, да нема центра за посетиоце и да монаси контролишу број посетилаца специфичног профила (преовлађује религиозни туризам). Посебни прописи ограничавају максималан број посетилаца до 150 људи дневно, што представља важну критичну меру за очување и управљање овим подручјем (EC, 2017). Остале значајне управљачке активности обухватају: забрану испаше у циљу брже природне регенерације шума, посебно након пожара, адекватно управљање шумама, чврстим и течним отпадом и др.

Сл. 2. Света гора:
(а) карта манастира;
(б) Манастир Хиландар;
(в) Планина Атос

Fig. 2. Holy Mountain:
(a) map of monasteries;
(b) The Hilandar Monastery;
(v) Mount Athos

Неке од стратешких области управљања НП Мајела су заштита животне средине у вези са земљиштем и промоција развоја одрживих активности. Посебно се планира развој и/или побољшање односа са локалним произвођачима, нпр. пчеларима. Главни сукоби управљања настају између традиционалних активности (планинска пољопривреда, сточарство) и репопулације дивљих животиња. Ипак, Мајела је једно од италијанских заштићених подручја које ужива најширу подршку локалног становништва. Признавање културних и духовних вредности природе у управљању подручјем било је кључ успеха. Са друге стране, верски туризам на овој светој планини и религиозни осећај прожимају све делове НП (тренутна стратегија управљања је углавном усмерена на промоцију туризма). Као најзначајнији елементи управљања НП могу се издвојити: а) прихватање традиционалних активности као наслеђа које не ремети животну средину него унапређује биодиверзитет (такође, постоји прилично поуздан систем надокнада штете од дивљих животиња); битан елемент од значаја су и домаћи занати: златари, прављење свећа, каменоресци, керамичари, ковачи и ткачи; б) зонирање заштите простора засновано на елементима природе и културе; в) наглашавање континуитета између културе и веровања у интерпретацију предела; специфични елементи овог подручја су пасторализам, хермитизам (испосништво), монаштво, прехришћанска веровања и народна традиција, који су строго повезани; истицање континуитета и историје подручја омогућило је прихватање вишеструких интерпретација слојевитог наслеђа. Пример Мајеле показује предности интегрисања локалних културних и духовних вредности у управљање НП, као и ефикасно препознавање улоге локалног становништва у обликовању и очувању предела што доприноси томе да се они осећају као део мисије заштите подручја, а не као странци (ЕС, 2017; <https://csvpa.org/>).

РП Голија се у овом тренутку користи за пешачење, планинарење, бицикличке руте, сакупљање шумских плодова, екстензивно сточарство, сеоски и верски туризам. Развијају се и потенцијали за зимски, као и летњи туризам. Одржавање изузетне универзалне вредности Манастира Студеница током времена захтева комплетирање, одобравање и имплементацију Менаџмент плана управљања заштићеним добром, као и евидентирање познатих претњи и ризика по имовину, укључујући и притиске на животну средину (<http://whc.unesco.org/>; Dobričić i dr., 2016). Иако је сарадња са локалним становништвом релативно добра, евидентно је да оно заштиту ПП и РБ доживљава као ограничење, а не као шансу за одрживи развој и бољи живот (JPS, 2010).

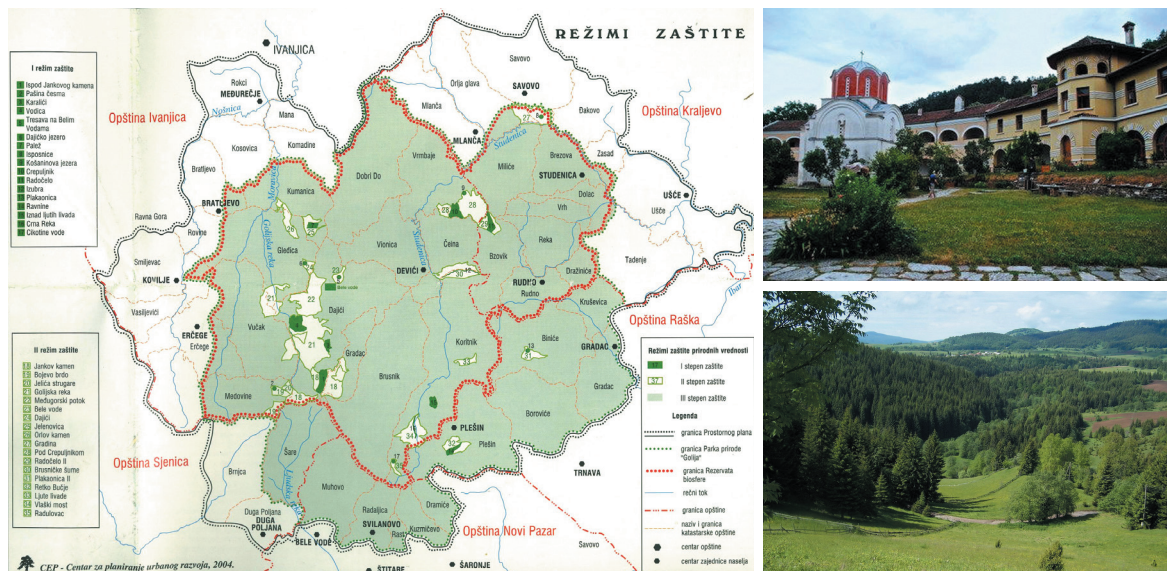
Адекватна заштита и зонирање

Функционални и територијални режими зонирања подручја ПП Рила обухватају: зону резервата, која има за циљ строгу заштиту угрожених биљних и животињских врста, очување природног окружења Манастира Рила и хармонију духовних и природних вредности; заштитну зону, која има за циљ смањење физичких утицаја око зоне резервата; зону заштите високог значаја, која има за циљ очување већих територија изван резервата природе у природном или блиско природном стању; зону еколошки прихватљивог коришћења, која је формирана како би се обезбедило одрживо коришћење биотичких и абиотичких ресурса, у којој су дозвољени еколошки прихватљива екстракција и коришћење природних ресурса, као и специјализовани туризам (ЕС, 2017; <https://www.parkrikski-manastir.eu/>). Културне вредности подручја штите се кроз *Закон о културном наслеђу* и Менаџмент план (MEW, 2004). Одредбе које су усвојене за Манастир Рила и његову заштитну зону не одређују само забране, већ идентификују и дозвољене активности и утврђују одговорности заинтересованих страна, укључујући државу, локалне институције и власнике.

Сл. 3. НП Мајела: (а) карта НП; (б) испосница Светог духа; (в) Мајела масив

Fig. 3. The Majella NP: (a) map of the NP; (b) hermitage of Santo Spirito; (v) Majella Massif

Сл. 4. РБ Голија-Студеница:
(а) карта РБ и НП;
(б) Манастир Студеница;
(в) Планина Голија

Fig. 4. Golija-Studenica BR;
(a) map of the BR and NP;
(b) The Studenica Monastery;
(v) The Golija mountain

Зонирање и разграничење подручја Свете горе представља средство за постизање циљева заштите и управљања. Зонирање обухвата: зону потпуне заштите; зону заштите природе (која обухвата зоне биогенетских резерви, заштићених пејзажа и морских/обалних подручја, 500 m од мора); зону одрживог управљања природним ресурсима (Philippou and Kontos, 2009). Природне вредности Свете горе се штите кроз мрежу НАТУРА 2000. Такође, шумама и природним окружењем управља се и штити директно, од стране сваког манастира. Света гора и манастири се штите и као део УНЕСКО Листе светске баштине, а у циљу очувања културног наслеђа грчка држава је основала Центар за заштиту атоске баштине у Солуну, који одобрава релевантне научне студије и надгледа извршење радова изведених на полуострву.

Зонирање НП Мајела засновано је, не само на условима заштите природе и животне средине, него и на условима културе. НП је подељен на четири зоне са различитим управљањем. У подручјима где нема значајнијих интеракција с околином, примењује се заштита инспирисана дивљином. Међутим, у подручјима где су присутне значајне интеракције између човека и околине, приоритет се даје традиционалном коришћењу. Природне вредности се штите и кроз мрежу НАТУРА 2000, а чине се напори и за упис подручја у УНЕСКО Листу светске баштине.

Зонирање РБ Голија обухвата: централно подручје у којем нису дозвољене активности, осим истраживачког рада и мониторинга; заштитну зону, у којој су дозвољене активности у складу са циљевима заштите централног подручја и у функцији спречавања утицаја који могу угрозити његову заштиту; прелазно подручје, које има велики економски и социјални значај за развој овог подручја и региона. Централна и заштитна зона РБ поклапају се са I и II зоном заштите ПП, а прелазна зона РБ са III зоном ПП „Голија“. У границама РБ налази се и заштићен природни простор око Манастира Студеница, који се штити као део УНЕСКО Листе светке културне баштине.

ЗАКЉУЧАК

Природно и културно наслеђе често подлеже различитим претњама и притисцима и захтева интегралне планове управљања и заштите. На основу анализе референтних примера, као и тенденција на међународном нивоу (ЕС, 2017; COE, 2014; UN, 2015), могу се издвојити неке од могућности за унапређење синергије и повезивања природног, културног и духовног наслеђа, применљиве на РБ Голија–Студеница и слична подручја у Србији, а то су: а) формирање јединственог тела за управљање природним и културним наслеђем или барем интердисциплинарни приступ, заједничка дугорочна визија и усклађен правни оквир заштите и развоја туризма; овим би се омогућила боља сарадња/дијалог између представника надлежних за културу, заштиту природе и развој туризма и остварили боље разумевање захтева више сектора и релативизација конфликтних интереса (ЕС, 2017); б) дефинисање иновативних решења погодних за развој и уређење специфичних подручја, уз поштовање локалног идентитета и континуитета у начину коришћења ресурса, културе и обичаја уз одрживу интеграцију са новим комплементарним активностима; в) прецизна процена оправданости еколошких и културних активности као доминатних, уз корелацију са традиционалним делатностима и потребом интензивирања осталих видова туризма; г) идентификација и одабир традиционалних активности и заната, подстицање локалне производње осигуравањем пласмана производа; идентификовање специфичних инвестиционих препрека са којима се суочавају локални произвођачи и предузетници; д) превазилажење потенцијалних сукоба у коришћењу простора применом зонирања, заснованог, не само на условима природе и животне средине, него и на условима културе и потребама развоја туризма; е) посматрање потреба људи (из локалне заједнице и урбаног окружења) као кључних компоненти управљања наслеђем и развојем подручја; е) упознавање локалног становништва са вредностима подручја у којем се налазе, потенцијалима за привлачење туриста, могућностима брендирања и инвестирања, а све са циљем генерисања локалног развоја

и економске добробити локалних заједница; ж) израда карактеристичних студија случаја и програма/планова развоја, уз наставак истраживања поља унапређења синергије природног и културног наслеђа; з) јачање веза између различитих нивоа управљања.

Упркос својој критичној важности за очување, постоји релативно мало смерница о повезивању и синергији природног, културног и доминантно духовног наслеђа. Смернице ИУЦН као примера најбоље праксе, које су у припреми, биће међу првима ове врсте на глобалном нивоу, при чему су неки принципи посебно важни: холистички приступ, који препознаје и подстиче реципроцитет, вишеструку одговорност и права, као и препознавање кључне улоге коју културне, природне и духовне вредности подручја могу имати у промовисању очувања животне средине, омогућавању социјалне и духовне регенерације и активирању одрживог развоја (Bernbaum, 2017).

ЗАХВАЛНИЦА

Овај рад је резултат истраживања у оквиру научног пројекта ТР 36035 *Просторни, еколошки, енергетски и друштвени аспекти развоја насеља и климатске промене – међусобни утицаји*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Bernbaum, E. (2017) *The Cultural and Spiritual Significance of Nature in the Management and Governance of Protected Areas*, *The George Wright Forum*, Vol. 34, No. 2, pp. 168–179.
- Borrini-Feyerabend, G. and Hill, R. (2015) Governance for the conservation of nature, in: G. L. Worboys, M. Lockwood, A. Kothari, S. Feary and I. Pulsford (eds.) *Protected Area Governance and Management*, Canberra, ANU Press, pp. 169–206.
- CBD (1992) *Convention on Biological Diversity*, Rio de Janeiro
- COE (2014) *Council conclusions on participatory governance of cultural heritage*, OJ (2014/C 463/01)
- Dobričić, M. (2003) *Planska i normativna zaštita rezervata biosfere Golija-Studenica*, u: *Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine*, Asocijacija prostornih planera Srbije, Beograd, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 207–217.
- Dobričić, M. (2012) *Planska zaštita i održivi razvoj međunarodno zaštićene prirodne i kulturne baštine u Srbiji - razvoj metodologije planiranja i programiranja razvoja*, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu, neobjavljena doktorska disertacija
- Dobričić, M., Kesić, R. S., Josimović, B. (2016) *The spatial planning, protection and management of World Heritage in Serbia*, *Spatium* No. 36, Belgrade, IAUS, pp. 75–83.
- EC (2009) *Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council of 30 November 2009 on the conservation of wild birds*, *Official Journal of the European Union*, No. L 20/7.
- EC (2014a) *Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe*, COM(2014) 477 final, European Commission
- EC (2014b) *7th Environmental Action Plan: in 2050, we live well, within the planet's ecological limits*
- EC (2017) *Linking Natura 2000 and cultural heritage-Case studies*, European Commission
- EEC (1992) *Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora*, *Official Journal of the European Communities*, No. L 206/7.
- EEIG (2017) *Scoping study on the review of links and complementary between Natura 2000 and cultural sites*, European Economic Interest Group
- EP (2015) *Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014/2149(INI))*, P8_TA(2015)0293, European Parliament
- HP (1975) *The Constitution of Greece*, Hellenic Parliament, Greece

- IC (2014) *Declaration of Stymfalia: Cultural Landscapes in Natura 2000 sites: towards a new policy for the integrated management of cultural and natural heritage*, International conference, Athens
- IPU and UNDP (2016) *Parliaments and the Sustainable Development Goals*, A self-assessment toolkit, Inter-Parliamentary Union and United Nations Development Programme
- JPS (2010) *Plan upravljanja Parka prirode Golija za period 2011–2020*, Javno preduzeće „Srbijašume“
- Larsen, B. P., Wijesuriya, G. (2017) *Nature–Culture Interlinkages in World Heritage: Bridging the Gap*, *The George Wright Forum*, Vol. 34, No. 2, pp. 142–153.
- Mallarach, J.-M. and Catanou, S. (2009) Rila Monastery Natural Park, Bulgaria, in: Papayannis, T. and Mallarach, J.-M. (eds.) *The Sacred Dimension of Protected Areas*, Proceedings of the Second Workshop of the Delos Initiative – Ouranopolis, 2007, Gland, Switzerland: IUCN and Athens, Greece: Med-INA, pp. 173–175.
- MEU (2014) *Charter of Rome on natural and cultural capital*, Meeting of EU Nature directors, Rome
- MEW (2004) *Rila Monastery Nature Park Management Plan 2004–2013*, Ministry of the Environment and Waters, Bulgaria
- PNM (2016) *Piano per il Parco*, Parco Nazionale della Maiella, Italy
- Philippou, I. and Kontos, K. (2009) The protected area of the peninsula of the Athos Holy Mountain, Halkidiki, Greece, in: Papayannis, T. and Mallarach, J.-M. (eds.) *The Sacred Dimension of Protected Areas*, Proceedings of the Second Workshop of the Delos Initiative – Ouranopolis, 2007, Gland, Switzerland: IUCN and Athens, Greece: Med-INA, pp. 107–125.
- Sjölander-Lindqvist, A. and Cinque, S. (2014) *Locality Management through Cultural Diversity: The Case of the Majella National Park*, *Food Culture and Society*, Vol. 17, Issue 1, Italy, pp. 143–160.
- UN (2015) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, New York
- UNESCO WHC (2015) *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, Paris
- VRS (2002a) *Odluka o obrazovanju Koordinacionog odbora za zaštitu i razvoj područja Golije*, Vlada Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 3
- VRS (2002b) *Park prirode i Rezervat biosfere Golija-Studenica*, *Agenda 2002*, nacrt, Koordinacioni odbor za zaštitu i razvoj područja Golije, Vlada Republike Srbije, Beograd
- Wild, R. and McLeod, C. (eds.) (2008) *Sacred Natural Sites: Guidelines for protected Area Managers*, Gland, Switzerland, IUCN

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦЕ:

- Hilandar, <http://www.hilandar.org/> (pristupljeno 12.11.2017)
- Majella National Park, <http://www.parcomajella.it/en/> (pristupljeno 19.11.2017)
- UNESCO World Heritage Centre, <http://whc.unesco.org/> (pristupljeno 25.11.2017)
- Cultural and Spiritual Values of Protected Areas, <https://csvpa.org/> (pristupljeno 18.11.2017)
- Natural Park Rila monastery, <https://www.parkriiski-manastir.eu/en/> (pristupljeno 11.11.2017)

ИЗВОРИ ИЛУСТРАЦИЈА:

- Cn. 1. (a) <http://parks.bg/en/parks/rilski-manastir/map-rilski-manastir/page/44/>;
(b) https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%A0%D0%B8%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80#/media/File:Rilski-manastir1.jpg;
(b) https://en.wikipedia.org/wiki/Rila_Monastery_Nature_Park#/media/File:Monta%3B1as_cercanas_a_Rila_donde_se_aprecian_rocas_escarpadas_y_nieve,_Rila,_Bulgaria,_2011.JPG
- Cn. 2. (a) <http://www.mappery.com/map-of/Mount-Athos-Monasteries-Map>;
(b) <http://www.christian-pilgrimage-journeys.com/images/mount-athos/hilandar/hilandar-katholikon.jpg>;
(b) <https://graperover.com/wp-content/uploads/2013/02/MtAthos-sm-e1359993602724.jpg>
- Cn. 3. (a) https://web.archive.org/web/20120209160512/http://www.parcomajella.it/images/carta_generale_parco.jpg;
(b) <http://italianprovincialtours.com/italy-tours/abruzzo-italy-gallery/>;
(b) <http://www.abruzzorafting.com/wp-content/uploads/parco-majella-2014.jpg>
- Cn. 4. (a) <http://www.skijanje.co.rs/assets/ski-centri/srbija/golija-ivanjica/prostorni-plan-parka-prirode-golija/ParkPrirode1-Golija.jpg>;
(b) http://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0389_0014-480-319-20120807144718.jpg;
(b) <http://turizamusbij.rs/wp-content/uploads/2014/09/golija.jpg>